

Гессе Герман

Біографія

ГЕССЕ, Герман (Hesse, Herman — 2.07.1877, М. Кальв — 9.08.1962, м. Монтаньйола, Швейцарія) — німецький письменник, лауреат Нобелівської премії 1946 р. Один із найвидатніших німецьких письменників, найоригінальніший і найхимерніший митець ХХ сторіччя, Гессе жив у трагічному світі нашої доби, багато пережив і побачив. Він знав свій час і своїх сучасників, але майже не писав про їхнє щоденне життя і турботи. У своїх найвідоміших книгах письменник підіймав створену ним дійсність до високих сфер духу, абстракції та узагальнення. Не було випадковим те, що в 1946, повоєнному році, саме цей німець був нагороджений Нобелівською премією. То було цілком заслужене визнання одного із найвидатніших авторів філософських романів і одного із найбільших мислителів-гуманістів ХХ сторіччя. Гессе був тісно пов'язаний з двома країнами — Німеччиною, де у вюртембурзькому Кальві він народився, і з сусідньою Швейцарією, де він жив тривалий час замолоду і де з 1919 року й до кінця своїх днів у Монтаньйолі поблизу Лугано провів найплідніші роки творчого життя. З 1923 р. Гессе став громадянином Швейцарії, шанованим і відомим у світі письменником. Обидві країни вважають його "своїм". На становлення характеру Гессе визначальний вплив мала місцевість, де він народився, і його родина. Малесеньке містечко Кальв на півночі Швабії було цитаделлю лютеранства. В переважній більшості мешканці цього міста були не тільки лютеранами, а й пієтистами, тобто належали до цього відгалуження протестантизму. Пієтизм ґрунтується на принципі активної любові до Христа і вважається особливо сентиментальним, чуттєвим християнством. Відмова від суто зовнішніх форм існування людини та концентрація на внутрішньому, духовному житті індивіда, чиїм завданням є виховання власної душі та наближення до вічного ідеалу — до Христа, такою є доктрина пієтизму. Один із дідів Гессе був місіонером і багато років проповідував на Далекому Сході. Його дочка, мати Германа, продовжувала місію свого батька, її чоловік провів чотири роки на далеких островах Тихого океану як священик, але був змушений через стан здоров'я повернутися на батьківщину. Подружжя було єдине у своїй любові до Бога, у своєму служінні йому, у суворих і скромних формах свого щоденного побуту. То були високоосвічені, чисті люди, заглиблені у свій духовний світ, цілком віддані релігійній діяльності; події у світі їх майже зовсім не цікавили. Їхній синочок виявив свою неспокійну, бунтівну вдачу ще зовсім маленьким, у два-три роки. Він був нервовою дитиною, часто конфліктував з оточенням і його важко було приборкувати. Дійшло до того, що батьки вирішили віддати малого до спеціального виховного закладу. Пізніше, коли Герман у юнацькі роки втік з теологічної школи, прірва між ним та його батьками стала ще глибшою. Однак внутрішньо він був зв'язаний зі своєю пієтистською родиною. І зацікавлення його діда Сходом, езотеричними далекосхідними вченнями, справило на юнака незабутнє враження і згодом привело його до Індії. А китайська релігія і філософія — даосизм

стали наріжним каменем його світогляду.

Особливості природи навколо рідного міста і своєрідність швабського менталітету також позначилися на вдачі юного Гессе. Тісний зв'язок із природою, яка пробуджувала в ньому ліричні настрої й антипатію до великих міст, до сучасної цивілізації, він поділяв зі своїми провінційними швабськими компатріотами. Після Першої світової війни, згідно зі своїми уподобаннями, — любові до тиші, спокою, патріархальної замкнутості у власному світі — Гессе оселився в невеличкому швейцарському містечку Монтаньйола. Там він і жив, відокремлений від великого світу, обробляючи свій садок, займаючись творчою літературною працею. Саме в ці роки, перебуваючи на відстані від своєї неспокоїної вітчизни з усіма її повстаннями, революціями, страйками і кривавими переворотами, Г. написав великі романи: "Степовий вовк" ("Steppenwolf", 1927), "Нарцис і Гольдмунд" ("Narziss und Goldmund", 1930) і "Гра в бісер" ("Das Glasperlenspiel", 1943). Ці твори принесли йому світову славу. Та Гессе мусив багато пережити, доки досяг своєї мистецької зрілості.

Його перші твори з'явилися у кінці XIX ст. Тоді, з 1895 року, він працював учнем продавця книг у Тюбінгені, пізніше торгував книжками та антикваріатом у Базелі (1899). Його ранні поезії, оповідання були позитивно поціновані відомими літераторами й подобалися читачам. Отже, він відмовився від книжкової торгівлі й оселився як вільний художник у Гайєнгофені біля Боденського озера. Серед його ранніх творів два заслуговують на особливу увагу: "Петер Каменцінд" ("Peter Camenzind", 1904) — роман виховання і велике оповідання з трагічним кінцем "Під колесом" ("Unten am Rad", 1906), обидва з сильним автобіографічним елементом, обидва меланхолійні та сумні.

У "Петері Каменцінді" молодий письменник розповідає про шлях розвитку обдарованого романтичного юнака простого походження, який хоче стати поетом. Він відчуває своє покликання, але ніхто йому не допомагає, у жодної людини з бюргерського оточення він не знаходить розуміння і підтримки. Уже в цьому первістку Гессе зустрічається типовий для романтиків конфлікт між духовно багатим і мистецьки обдарованим юнаком і світом, у якому він живе. Настрій цього твору, його атмосфера, художні засоби, використані в ньому, будуть пізніше повторені та поглиблені в інших оповіданнях і романах. Лише природа, тварини і людські істоти, вигнані з суспільства, як, приміром, каліка Боппі, можуть втішити волелюбного юнака-шукача, підтримати його. Щиросердці плани Петера розбиваються у великому місті, стикаючись з його нелюдським холодом, тверезо-жорстоким прагматизмом. Петер не хоче пристосовуватися до законів нелюбого йому міста і, розчарований, повертається у своє село.

В оповіданні "Під колесом" подібний конфлікт між людиною та її консервативним, негуманним оточенням завершується трагічно. Система виховання та навчання в церковній семінарії в Маульбронні вбивають у Гансові Гібенраті все добре, людяне, природне, життєрадісне. Під колесом технічної цивілізації і відповідними їй уявленнями про сенс людського існування, його вартісність і мету, завдання кожного індивіда, які звучать жорстко та вульгарно, ламається ніжна і вразлива душа Ганса, і

він, як впливає з оповідання, накладає на себе руки.

Майже все, що сталося з юнаком, має своїм джерелом власний життєвий досвід письменника. Відомо ж бо, як суворо та бездушно намагалися батьки Гессе сформувати вдачу сина згідно зі своїми уявленнями. Дійшло до того, що вони помістили хлопця в заклад для душевнохворих, керівник якого був відомий тим, що виганяв із хворих диявола. Там Герман намагався накласти на себе руки, його проголосили божевільним і відправили у божевільню м. Штеттен. Серед епілептиків і недоумкуватих він почувався зовсім хворим, жалюгідним, засудженим і зневаженим світом і людьми. Гессе страждав і знаходив у своїх муках, самотності, упослідженості своєрідне мазохістське задоволення. Як зауважив один із дослідників життя та творчості Гессе, листи юнака до батька у цей період гіркоти та відчаю можна порівняти либонь зі знаменитим листом Ф. Кафки до батька: "Я втратив усе: вітчизну, батьків, любов, віру, надію і себе самого... Штеттен для мене — то пекло". Так у безмежному відчаї писав Г. до своїх рідних.

Маульброннська семінарія, в якій навчається головний герой оповідання "Під колесом", схожа на релігійну школу, в якій хлопцем перебував автор, звідки він втік, з чого почався його хресний шлях у наступні роки. Принцип такого освітнього закладу формулює в іншому оповіданні ректор латинської школи: "Приборкати в хлопців природні грубі сили і бажання, викорчувати їх, а натомість насадити тихі, помірковані, визнані державою ідеї". Усі вчителі переконані, що "школа має зламати природну людину, перемогти й обмежити її", виховати з дитини стандартного бюргера, притлумити її "Я", зробити її вірнопідданим шовіністом або пасивною, заляканою людиною, якщо не розчавити взагалі.

Для Гессе тема виховання стала однією із найважливіших, над якою він працював усе життя. Найвідоміші твори письменника містять цю проблематику, особливо "Степовий вовк", якого можна визначити як вершину мистецьких шукань Гессе в царині формування, становлення людини. Цей роман, як і багато інших творів автора, оповідає про письменника, який хоче бути відвертим і вступає в конфлікт зі своїм оточенням. Але конфлікт тут значно складніший і глибший, ніж у ранніх творах. У романі йдеться не лише про зовнішнє зіткнення тонкої, чутливої людини, аутсайдера з брутальним, хамським, егоїстичним світом повоєнної Німеччини, з фальшем Ваймарської республіки. Значно більше Гессе цікавить внутрішній конфлікт кожного, у чийй душі відбувається двобій духовного і чуттєвого. Улюблені письменники Гессе — Г. Шторм, В. Раабє, Т. Фонтане писали про це, шукали причини внутрішніх борінь між добром і злом у людській істоті. Ще гостріше та чіткіше ставили питання про майже шизофренічну роздвоєність особистості такі мислителі, як А. Шопенгауер і Ф. Ніцше. Праці цих філософів були дуже добре відомі Гессе. І поглиблене вивчення містичних вчень Сходу, китайського даосизму Лао Дзе та буддизму, поїздка до Індії в 1911 р., — все загостило і зробило мудрішим погляд Гессе на людину та себе самого.

Перед війною існування Гессе як людини і митця здавалося забезпеченим і стабільним. У 1903 р. він одружився з розумною й освіченою жінкою, трохи старшою за

нього. Вони винайняли затишний будинок у мальовничій місцевості. У тиші та спокої письменник міг працювати продуктивно. Дружина народила йому трьох синів. Відокремившись від метушливого світу, родина вела ідилічне існування. Але ідилія була тільки уявною. Внутрішній неспокій роздирав сім'ю, гнав Гессе у далекі подорожі. Подорож до Індії була, по суті, втечею, знаком розпаду шлюбу. З властивою йому особливою інтуїцією письменник відчував небезпеку чогось страшного, жахливого, що згустилося в атмосфері Європи. І все ж таки вибух Першої світової війни став для нього глибоким потрясінням. З самого початку війни Гессе послідовно негативно ставився до цього кривавого безумства. Його пацифістська, і більше ніж пацифістська, позиція викликали проти нього каламутну хвилю ненависті, наклепів, обвинувачень. Його засипали лайливими листами, сповненими злоби і погроз, більшість його знайомих повернулася до нього спиною. "Зрадник", "безпринципна наволоч" — це були ще не найдошкульніші "титули", якими його "нагороджували". Гессе хотів допомагати постраждалим від війни. У Берліні він став позаштатним співробітником Червоного Хреста і німецької організації допомоги військовополоненим, керівником бібліотеки для в'язнів і недільного листка для військовополонених. Але це все погано вплинуло на його слабку нервову систему. Смерть батька 1916 року, психічна хвороба дружини, якій треба було лікуватися в спеціальному закладі, розлука з дітьми, які виховувалися в пансіонах через зайнятість батька громадською діяльністю та хворобу матері, — все це зробило Гессе зовсім самотнім і недужим. Багато разів він лягав на медичне обстеження та лікування. Випадково один із його друзів порекомендував йому відвідати молодого, але вже відомого психоаналітика, учня К.Г. Юнга. Лікар допоміг письменникові. Пацієнт відвідував його дуже часто, вони вели тривалі розмови і прояви хвороби поволі відступали. Але не лише лікування було для Гессе важливим.

Він став палким і відданим прихильником психоаналізу, і не тільки у функції лікувального методу для хворих на неврози, а й як нового напрямку в дослідженні людської психології та філософської системи. Гессе розпочав вивчення праць З. Фрейда, К.Г. Юнга та інших психоаналітиків. Вони розкрили перед ним нові обрії, способи заглиблення в душу людини. Сказане важливе для того, аби повніше зрозуміти ідеї та образи "Степового вовка" та інших зрілих творів прозаїка.

Гессе створив на основі теорії К.Г. Юнга про підсвідоме та його могутній вплив на життя людини свою концепцію про "шлях до внутрішнього "Я", яка майже повністю збігається з юнгівською "глибинною психологією". Елементи символіки і містики заступають у його творчості (що стає структурно все складнішою) властиву йому раніше романтичну забарвленість. Його сюжети часто набувають фантастичності. Він тяжіє до утопії. Переносить події у своїх творах в далекі екзотичні або вигадані фантастичні країни та місцевості. Його стиль багатий і розмаїтий, високоінтелектуальний і при цьому часто іронічний.

У романі "Деміан" ("Demian", 1919), який був опублікований під псевдонімом, оповідачем є молодий чоловік, якого звать Еміль Сінклер. (Це ім'я значилось як авторське і на обкладинці "Історії однієї юності" — "Die Geschichte einer Jugend" —

такою була друга назва "Деміана".) Т. Манн не впізнав справжнього автора і навіть цікавився його віком. Твір справив на нього "велике літературне враження". Він рекомендував своєму знайомому прочитати його: "Якщо у Вас є час, прочитайте цю повість! Вона, на мою думку, щось незвичайне..." Гессе отримав під маскою Еміля Сінклера премію ім. Фонтане, але відмовився від неї саме через оту містифікацію. Видавець хотів привабити до книги молодих читачів і вважав, що "відоме ім'я старого дядечка" їх відлякає. Для самого ж Гессе виступити під новим невідомим іменем було важливо з інших причин. Він відчував себе на початку нового періоду творчості "як з точки зору світогляду, так і стилістичної". Друга назва твору мала узагальнюючий смисл.

"Історія однієї юності" може розглядатися не лише як індивідуальна історія певного молодого чоловіка, а й як розповідь про генерацію тих, які двадцятилітніми пішли на фронт світової війни. Головна постать книжки має певні риси особистості й біографії її автора, та це не є чимось вирішальним для розуміння твору. Один із дослідників писав про це: "Гессе такою ж мірою Сінклер, як Гете — Вертер або Томас Манн — Ашенбах" (Фріц Боттігер).

Змістом твору є пошуки Сінклером свого власного "Я", подолання авторитету інших, які пригнічували його в дитинстві та юності, вивільнення з-під влади брехливої, лицемірної моралі його оточення — родини, школи, церкви. Еміль не є сильною особистістю, інші люди мають над ним владу, але він прагне стати самостійним. На своєму шляху до себе істинного, внутрішнього він зустрічає дивну людину, яку звать Деміан. Деміан — самотник, котрий закликає до самопізнання. Ідучи в цьому напрямку, суспільство, яке складається з безлічі індивідів, може перебудувати світ під знаком "нової правди", створити оновлену людську спільноту. Деміан має багато рис ніцшеанця. І його дещо туманна й абстрактна головна ідея нагадує Заратустру з його ідеєю перетворення людини завдяки духовній праці над собою у надлюдину. На думку Гессе, шлях Деміана — це рух від "батьківського світу" з його законами і обмеженнями до "світу материнського", до природи, до первісного в людині, до свободи та ширості.

У повістях "Кляйн і Вагнер" ("Klein und Wagner", 1919) і "Останнє літо Клінгзора" ("Klingsors letzter Sommer", 1920) художньо варіюються схожі проблеми. Молода людина не може знайти свого місця у світі, що її оточує, але зовсім самотньою вона також не здатна існувати. Та коли вона слухається лише своїх прихованих інстинктів, то стає небезпечною для інших і гине. Так розвивається історія Кляйна, який почувається одночасно вбивцею-Вагнером і композитором-Вагнером, у своїй тотальній самотності схиляється до людиноненавистництва та злочину й лише в смерті знаходить вихід з пекла власного існування. З темою смерті пов'язане й "Останнє літо Клінгзора". Художник Клінгзор знає про свою смертельну хворобу. Та його хвилює не лише власна близька смерть, а й вмирання всієї старої західноєвропейської культури, те, що тривожило самого Гессе. Як Ф. Ніцше і О. Шпенглер, він бачив занепад Європи, але при цьому вірив у нову культуру, нову мораль, чий обрис лишався для нього таємничим і нечітким, але все ж таки реальним.

Ідеал, гармонію і нову мораль шукають герої ще однієї повісті письменника "Сіддгарта" ("Siddharta", 1922). Автор розповідає про двох індійських юнаків Сіддгарта і його друга Говінда. Події відбуваються у давній, дещо умовній Індії, вони дуже віддалені в часі і просторі від буремної повоєнної Європи ХХ ст. Після довгих мандрів і численних пригод обоє друзів знаходять спокій у самих собі, в розкішній природі і в житті з усіма його контрастами, його добром і злом. Твір написаний прозою, але звучить завдяки гармонійному змісту і формі високопоетично. Тому автор мав право назвати його "індійською поемою".

Усі згадані твори поч. 20-х рр. часто називають прелюдією до роману "Степовий вовк", де всі їхні провідні ідеї та головні характери, розмаїття сюжетних ліній майстерно сплетені в нове єдине ціле. "Степовий вовк" безпосередньо спрямований у німецьку дійсність 20-х років ХХ століття. Але це не соціально-критичний сучасний роман у справжньому розумінні цього поняття. Це радше вельми тонкий і складний аналіз психіки сучасної людини на ім'я Гаррі Галлер, котрий є живим, різнобічним індивідуальним втіленням типу маргінального, стороннього, відчуженого індивіда, такого поширеного в наш час. Фіктивний видавець пише з цього приводу: "Я бачу в них (тобто в записах Гессе Г.) щось більше, ніж документ часу, тому що душевна хвороба Галлера є — нині я це знаю — не примхою одинака, а хворобою самого часу, неврозом покоління, до якого Галлер належить..." Час у романі спресований приблизно в п'ять тижнів. Форма оповіді — автобіографія, яку залишив у покинутому житті автор — "степовий вовк", — а видавець опублікував зі своїм коментарем. У книзі йдеться про усамітнення та відчай прошарку інтелігенції, яка далека і від буржуазії, і від міщанства, і від робітничої маси, й замкнена лише на собі самій. Автор перед своїми "записами" зазначає: "Лише для божевільних". Кожний вихід у реальний світ травмує його почуття. Відвідини цвинтаря під час похорону, як і візит до одного з університетських професорів, свідчить про те, як фальшиво, нещиро, дріб'язково поводяться ближні. Байдуже, хто вони, — дрібні міщани чи відомий учений. Галлер не борець — зі скандалом рятує втечею від буржуазної публіки, він знаходить притулок лише у своїх мріях. "У подвійному само-відчуженні він бачить себе то в образі звіра, як псевдововк — дика, хаотична, керована інстинктом людина, то як приручений напівбюргер і останній лицар романтизму. Так степовий вовк стає аутсайдером" (Фрітц Боттігер). Нігілізм, відчай, саморуйнація заходять так далеко, що Гаррі Галлер хоче вбити себе.

Та автор, тобто сам Гессе, пропонує йому, як це буває в казках, три шляхи порятунку: подолання самотності через повернення у суспільство, ресоціалізацію; вилікування травми степового вовка через психоаналіз для віднайдення першопричини свого стану: визнання гуманістичних традицій, прилучення до них. Перший шлях веде Галлера в середовище богемі — в бар у декадентському стилі з танцями, музикою та наркотиками. Терміна — дівчина з бару — навчає його танців. Це вже перший крок до інших людей. Терміна — куртизанка, яка має смак і здатна на почуття, вона розумна і багато в чому може збагнути самотність Гаррі. Танцівниця з бару Марія, весела,

позбавлена комплексів дівчина, вводить степового вовка в світ еротики і вчить "маленьким прийомам мистецтва та гри", вона "не хоче нічого іншого, тільки дарувати й отримувати радість". Третє знайомство — з музикантом латиноамериканцем Пабло, якого Галлер спочатку помилково вважає "задоволеною та безпроблемною дитиною", теж стає важливим для його духовного одужання. Життєрадісний джазист дарує йому нові імпульси для існування.

В одну з карнавальних ночей Гаррі Галлер прилучається до "відчуття свята, п'яніє від злуки з тими, хто святкує, від таємниці розчинення окремої особистості в натовпі, єднання містики та радості". Карнавал відіграє у романі дуже важливу роль, як у Е. Т. А. Гофмана або Й. В. Гете. Після балу Гаррі з Герміною йдуть у кімнату Пабло та ковтають наркотичні пігулки. Так Галлер потрапляє у світ снів, у "магічний театр", як його називає Г. Галлер, у дусі психоаналізу, стикається зі своєю підсвідомістю, своїми комплексами, потаємними інстинктами та бажаннями, щоби відкрити їх для себе, зрозуміти і подолати. Як пише Фріц Боттігер, окремі сцени, як у кіно, висвітлюються, проектується на полотно свідомості Галлера. Такі сцени, як знищення автомашин — символу нелюдської цивілізації, або боротьба пацифістів проти війни та насильства, яка обертається втіленням прихованої жаги руйнувати та вбивати. Щоби подолати інстинкти степового вовка, треба виховати в собі позитивне ставлення до нового світу з його технікою і масовою культурою. Галлер заперечує революційний шлях розвитку, американські капіталісти й більшовики для нього однаково — представники тоталітаризму, насильницького перетворення світу й людської особистості. І це, безумовно, власні думки самого письменника.

Слідом ідуть інші притчеподібні сцени, які нагадують маленькі драматичні п'єски та розкривають різні елементи внутрішнього світу, підсвідомості Галлера. Усе загалом схоже на сеанс психоаналізу. Як найважливіша позитивна постать "магічного театру" виступає Моцарт, якого фантазія Галлера повертає до життя і робить співрозмовником героя. Кінець роману залишає перспективу. Головний його персонаж багато пережив, подолав певною мірою свою роздвоєність, свою "шизофренію", але йому до духовної гармонії ще треба пройти довгий шлях.

Якщо "Степовий вовк" показує роздвоєння душі нещасної, близької до загибелі сучасної людини, то найвідоміший твір Гессе — його великий роман "Гра в бісер" — є блискучою спробою вибудувати справжню утопію світлого майбутнього культури та її творців. Пошуки гармонійної єдності, віри, що світ, врешті-решт, приведе добро і зло, світле і темне до спільного звучання, було представлене особливо наочно і в романі "Нарцис і Гольдмунд" (1930). Головні постаті твору є яскравими антагоністами, але шляхом досвіду, пригод, пристрастей і духовних переживань вони знаходять взаєморозуміння.

"Гра в бісер" була завершена й надрукована в роки Другої світової війни. Але марно шукати в романі прямий відгомін подій, які схвилювали весь світ. Усе, що відбувається в ньому, дуже віддалене в часі від бурхливої та кривавої сучасної історії, винесене в майбутнє, десь на два-три століття вперед. Територія, де все відбувається, це

фантастична країна інтелектуальної еліти — Касталія. Ця країна перебуває у світі, де все не таке, як в утопічній Касталії. Вона — своєрідний острів, оточений з усіх боків океаном реальності. У державі духу, культури, мистецтв обранці — члени ордену — займаються тим, що зберігають, охороняють плоди людського генія, культурні надбання людства. Вони не створюють нічого нового, тому що нове в царині культури, духовної діяльності знищує, руйнує, заступає старе. Колись у Касталії була винайдена гра зі скляними кульками ("гра в бісер"), яка стає все складнішою. Символіка гри в бісер, що викликала багато спроб тлумачення, розшифровується по-різному. Найпростіше пояснення — ця символіка є образним втіленням наукових теорій у сфері етики та естетики, чистого мистецтва — мистецтва заради мистецтва, абстрактного мислення тощо. Але гру в бісер не можна розуміти буквально, спрощено. Це радше творчі експерименти з чудовими, довершеними скарбами людського духу, творення комбінацій, асоціацій, порівнянь тощо з них і на їхній основі. "Належати до Касталії" означає звільнитися від звичного людського життя. Відмовитися від сім'ї, кохання, дітей, індивідуального існування, отже — розчинитися цілком в ордені, служити йому. Навіть індивідуальна мистецька творчість заборонена в Касталії. Головним героєм є Магістр Гри, член Ордену Гравців у бісер Йозеф Кнехт. У романі викладено три варіанти його життєпису, які відбуваються в різні проміжки часу. Це сміливе узагальнення долі творчої людини, яка незалежно від історичних і соціальних обставин розвивається в певному напрямку. Кнехта відібрали, як і інших юних кастальців, поміж здібних дітей за межами Касталії (її ж бо жителі бездітні). При цьому його походження, соціальний статус у світі, звідки він прибув, не мають жодного значення. Він зростав духовно й нарешті досягнув найвищого чину в Ордені — Магістра Гри. Та він невдоволений своїм життям і творчістю, тому залишає Касталію, аби поза межами Ордену розпочати нове життя. Він хоче виховати сина свого друга та філософського антипода Пінко Десіньорі — малого Фіто Десіньорі, передати йому свої знання і мудрість.

Але незабаром після своєї втечі з Касталії Кнехт утопився в гірському озері, змагаючись у плаванні зі своїм учнем. На це змагання його намовив саме малий Фіто. Випадкова безглузда смерть, яка знищує таке цінне життя? Проте Йозеф Кнехт не зазнає в смерті поразки, а залишається переможцем, звичайно, у більш глибокому розумінні.

Структура роману також винятково складна. У ньому перетинаються форми, характерні для різних романних жанрів. Ми знайдемо в ньому історію світу на час виникнення Касталії, іронічно змальовану в памфлетному ключі, самий розвиток країни викладається в науково-пародійному стилі. У книзі є вірші, вплетені в прозаїчний текст (і це зроблено вельми органічно), крім того, в ньому природно співіснують вставні новели, легенди, життя святих, філософські дискусії, головні елементи традиційного роману виховання, ліричні сторінки й текстові фрагменти, побудовані в музичному ключі тощо. Та незважаючи на цю складну суміш, ціле є гармонійним і гомогенним на свій оригінальний кшталт. Архаїчне та модерне,

абстрактне та реальне, живе, серйозність і дотепна іронія, лірика та публіцистика створюють загальну чудову і таємничу основу цієї подекуди химерної модерністської прози.

"Гра в бісер" є найвищим досягненням у творчості Гессе. Це, по суті, його "калиновий міст" як романіста та великого утопіста. Все, що він написав пізніше, не йде у порівняння з цим твором. Після завершення "Гри в бісер" Герман Гессе прожив ще майже двадцять років. Публікував вірші і коротку прозу, статті та спогади. Він жив у Монтаньйолі в будинку, який прихильник таланту письменника віддав у його розпорядження. Щодня старий чоловік працював у своєму невеличкому садку, і його худа постать і вічний солом'яний бриль з широкими крисами були відомі багатьом. У хвилини відпочинку він любив складати маленькі купки із сухої трави, соломинок і вирваного бур'яну, підпалював їх і спостерігав за крихітним багаттям. Цю ідилію порушували численні відвідувачі, які хотіли порозмовляти з великим мудрим письменником. Він аж ніяк не був мізантропом, але не любив пустих балачок та цікавих поглядів, і пояснював нав'язливим гостям, навіть у письмовій формі, як йому набридли ці відвідини. Але світова слава накладає свої обов'язки. Були в нього й дуже милі йому друзі, як, наприклад, Т. Манн, з якими він міг говорити і мовчати годинами.

Смерть Гессе була легкою, якою і має бути смерть праведника. Він помер уві сні. Увечері свого останнього дня він поклав на ліжко своєї другої дружини Нінон Долбін, з якою прожив останні дев'ятнадцять років у любові та злагоді, аркушик паперу з віршем:

Рвано надломлена гілка
Рік за роком під вітром
Сухо рипить свою пісню,
Без кори і без листя,
Гола, блякла, зморена
Надто тривалим життям,
Надто тривалим вмиранням.
Жорстко, цупко звучить її спів,

Вперто звучить і боязко разом
Ще одне літо, ще одну зиму.
(З книги "Пізнні вірші")
Українською мовою окремі твори Гессе переклали Є. Попович, Л. Костенко, Л. Череватенко, П. Тимочко.

К. Шахова